

LUNDS
UNIVERSITET

Ekonomisk-historiska institutionen

Kandidatuppsats 15 p

EKH K02

Seminariedatum: 2008-06-05

Skuldavskrivning som verktyg för ökad ekonomisk tillväxt?

En analys av HIPC-initiativet och dess bakgrund

Författare: Thomas Reinholdsson (850302)

Handledare: Ellen Hillbom

Abstract

År 1996 presenterade IMF och Världsbanken det så kallade HIPC-initiativet. Initiativet har inneburit omfattande skuldavskrivningar för HIPC-länderna. Uppsatsens syfte är att undersöka om HIPC-initiativet är ett effektivt verktyg för att gynna ekonomisk tillväxt. Med hjälp av teorier så som "debt overhang" och "crowding-out" samt empiriska studier från diverse ekonomiska forskare så visar uppsatsen på ett samband mellan höga skulder och låg ekonomisk tillväxt. Vid vilken skuldnivå detta inträffar och vilka orsakerna är råder det dock delade meningar om. Vidare diskuteras betydelsen av att efter skuldavskrivning bevara skulderna på en hållbar nivå. Därför kan det utifrån uppsatsen anses vara viktigt att ställa krav om "good governance" hos HIPC-länderna, samt förbättra deras förmåga att hantera framtida kriser.

Nyckelord: ekonomisk tillväxt, debt overhang, HIPC, IMF, skuldavskrivning, Världsbanken

Innehållsförteckning

Förkortningar	3
1. Introduktion	4
2. Syfte och frågeställning	5
3. Avgränsning.....	6
3.1 Den moraliska aspekten	6
3.2 Ekonomisk tillväxt och utveckling	6
3.3 Skuldavskrivning relativt andra biståndsformer	7
4. Metod	8
5. Teori.....	10
5.1 Vem bär skuldbördan?	10
5.2 Skuldernas inverkan på den ekonomiska tillväxten.....	13
5.3 "Good governance" vs. "bad governance"	14
6. HIPC-initiativet och dess bakgrund.....	16
6.1 Kriser och strukturanpassningsprogram (1970- och 1980-talen)	16
6.2 Skuldavskrivning som biståndsmedel (början av 1990-talet)	19
6.3 HIPC-initiativet och dess utveckling (slutet av 1990-talet och framåt).....	22
7. Utvärdering utifrån empiri och analys.....	27
7.1 Medför HIPC-initiativet högre ekonomisk tillväxt?	27
7.2 Kan den hållbara skuldnivån bevaras?.....	29
8. Sammanfattning.....	33
Referenser	34

Förkortningar

AfDF	African Development Fund / Afrikanska utvecklingsfonden
BNP	Bruttonationalprodukt
DSA	Debt Sustainability Analysis
ESAF	Enchanted Structural Adjustment Facility
FN	Förenta Nationerna
G7	Group of Seven
G8	Group of Eight
HIPC	Heavily Indebted Poor Countries
HIPC I	HIPC-initiativet (det från år 1996)
HIPC II	Det utökade HIPC-initiativet
IADB	Inter-American Development Bank
IDA	International Development Association
IEG	Independent Evaluation Group
IMF	International Monetary Fund / Internationella valutafonden
IPRS	Interim Poverty Reduction Strategy
MDRI	Multilateral Debt Relief Initiative
NGO	Non-governmental Organisation
NPV	Net Present Value / Nuvärdesprincipen
PRGF	Poverty Reduction and Growth Facility
PRS	Poverty Reduction Strategy
SAP	Structural Adjustment Program / Strukturanpassningsprogram
TFP	Total Factor Productivity / Total faktorproduktivitet

1. Introduktion

Under 1950-talet såg man med förhoppning på Afrikas framtida tillväxt. Regionen ansågs på grund av sin rikedom av råvaror ha en mycket hög tillväxtpotential, jämfört med östra Asien som då ansågs ha betydligt sämre förutsättningar för tillväxt. Dagens verklighet har kommit att påvisa motsatsen, och Afrikas tillväxttragedi ses som ett faktum.¹ Under 1980-talet och framöver kom inte frånvaron av tillväxt att vara Afrikas enda problem. Skuldsättningsgraden kom tillika att förvärras – vilket medförde att Afrikas länder kom att utgöra en majoritet av HIPC-länderna (Heavily Indebted Poor Countries). Mellan 1980 och 1990 kom skulderna för HIPC-länderna att mer än tredubblas från 47 miljarder dollar i långfristiga skulder till 159 miljarder.² Skuldskrisen och frånvaron av tillväxt medförde en diskussion om lösningar till denna upptrappande skuldproblematik. År 1996 presenterade Internationella valutafonden (IMF) och Världsbanken ett initiativ för skuldavskrivning för HIPC-länderna – det så kallade HIPC-initiativet. Tanken med initiativet och skuldavskrivningarna var, och är, att förbättra de skuldsatta ländernas utvecklingsmöjligheter. Genom att skriva av skulderna frigörs resurser som kan användas för andra ändamål. Några år senare, kring år 1999, utökades initiativet och en tydligare inriktning mot fattigdomsbekämpning kom att tillämpas.³ Av dagens 41 HIPC-länder är 33 från Afrika, fem från Latinamerika och tre från Asien.⁴ Därför utgör även Afrika som kontinent majoriteten av HIPC-initiativets deltagare vilket indirekt således implicerar ett fokus på Afrika för HIPC-initiativet.

Ett stort medialt intresse och påtryckningar från personer såsom Bono i U2 och påven Johannes Paulus II för skuldavskrivning hade nu gett resultat och initiativet var ett faktum. Däremot är diskussionerna fortfarande heta om huruvida man valt rätt inriktning.

¹ Bigsten (2003) s. 76

² Easterly (2001) s. 22-3

³ Addison et al (2004) s. 6

⁴ Leipziger et al (2007) s. 3

2. Syfte och frågeställning

Jag kommer att titta närmare på om huruvida HIPC-initiativet kan anses gynna den ekonomiska tillväxten hos HIPC-länder. Först kommer jag att undersöka den teoretiska sidan av skuldproblematiken. Därefter följer en bakgrund och beskrivning av HIPC-initiativet. Med hjälp av empiriska resultat och argument för gällande initiativ är tanken att nå en diskussion, eller snarare utvärdering, om huruvida de teoretiska antagandena och empirin överrensstämmer. Uppsatsen kommer att ta tillvara på andra forskares undersökningar och analyser av HIPC-initiativet. Mitt syfte består således i att försöka ge svar på frågan om HIPC-initiativet är ett effektivt verktyg för att gynna ekonomisk tillväxt.

Utöver ovanstående frågeställning ägnas en stor del av uppsatsen åt att beskriva HIPC-initiativets bakgrund, och då uppsatsen sorterar under ämnet ekonomisk historia är en del av syftet att återge och skapa en insikt kring denna historiska process.

3. Avgränsning

3.1 Den moraliska aspekten

Man kan egentligen dela in diskussionen kring skuldproblematiken i två grupperingar, vilka Birdsall & Williamson (2002) benämnt Grupp A och B. Den första gruppen består av vad de kallar ”finansministertyper”. Dessa har vanligen en ekonomisk syn på frågeställningen. Är HIPC-initiativet ett effektivt sätt att förbättra HIPC-ländernas utvecklingsmöjligheter? Finns det bättre alternativ? Grupp B utmärks istället av ”rättvisetyper” vilka kan anses mer aktiva i den mediala debatten.⁵ Frågan hos dessa är inte lika mycket huruvida HIPC-initiativet är effektivt eller inte utan gäller snarare avvecklandet av den orättvisa skuldbördan; ett mer moraliskt och värdeladdat perspektiv på problematiken. Även om det kan vara svårt att sortera in argument, åsikter och individer i respektive grupp, så kommer jag inom ramen för denna uppsats att göra mitt bästa för att indela mig själv Grupp A. Uppsatsen kommer inte att svara på, eller ge något större utrymme åt frågan om huruvida skuldbördan kan anses rättvis eller orättvis.

3.2 Ekonomisk tillväxt och utveckling

Vad som även bör klargöras är distinktionen mellan ekonomisk tillväxt och utveckling. Syftet avgränsas till att undersöka skuldavskrivningens samband med den ekonomiska tillväxten, om huruvida HIPC-initiativet kan öka ett lands inkomster mätt i BNP. Ekonomisk utveckling är ett vidare mått, och kan utöver inkomstökning till exempel innebära ökad medellivslängd och minskad fattigdom. Därmed inte sagt att ekonomisk tillväxt är oviktig för det senare - ökad inkomst innebär i normalfallet en positiv effekt på den ekonomiska utvecklingen. Easterly (2002) visar till exempel i sitt inledande kapitlet i boken *The Elusive Quest for Growth* sambandet mellan ekonomisk tillväxt och fattigdom. Han hänvisar där till sina kollegor David Dollar och Aart Kraay som genom ekonometri visat på att en procents ökning i BNP leder till en procents inkomstökning hos de fattigaste tjugo procenten av ett lands

⁵ Birdsall et al (2002) s. 1-2

population.⁶ Därför finner jag intresse i att undersöka den ekonomiska tillväxten inte bara för dess egen skull, utan även på grund av dess indirekta inverkan på ett lands ekonomiska utveckling och minskad fattigdom.

3.3 Skuldavskrivning relativt andra biståndsformer

Vidare så kommer en ytterligare avgränsning när det gäller skuldavskrivning som biståndsfenomen att ske. En förutsättning för skuldavskrivning som effektivt biståndsmedel är om det räknas som så kallad *additionalitet* eller inte. Begreppet kan definieras som så att om skuldavskrivning medför att den totala summan bistånd faktiskt ökar, så innebär det *additionalitet*. Frågan är huruvida skuldavskrivningarna till exempel förorsakar en minskning av andra former av biståndsmedel. Antingen kan samma land som beviljas skuldavskrivning få en minskad del gåvobistånd eller så kan länder som inte omfattas av skuldavskrivningen drabbas av mindre bistånd.⁷ Vilket beror på givarlandet. Helt otänkbart är det inte att en del av de minskade återbetalningarna hos långivarländerna faktiskt kompenseras av minskat gåvobistånd. Vilket leder över till den moraliska aspekten på problematiken - så som Easterly (2002) retoriskt påpekar i följande citat: ”*Why should the HIPC's receive four times the aid per capita of less indebted poor countries, as happened in 1997?*”⁸

En ytterligare aspekt är om skuldavskrivning som verktyg är effektivare än andra biståndsformer. Således är det viktigt att fastställa till exempel ”debt overhang”-teorins implikationer för den ekonomiska tillväxten. Är dessa negativa effekter tillräckligt stora för att implicera en högre effektivitet hos skuldavskrivningen som fenomen - jämfört med vanligt gåvobistånd? Utöver detta krävs en diskussion kring gåvobiståndets effektivitet. Vilket i sig är ett ytterligare stort problemområde att utforska - dessvärre inte inom ramen för den här uppsatsen.

⁶ Easterly (2002) s. 14

⁷ Powell (2003) s. 4

⁸ Easterly (2002) s. 137

4. Metod

Creswell (2007) diskuterar betydelsen av att använda flera olika källor till information, för att man på så sätt ska kunna få tillgång till så många olika perspektiv som möjligt. Inom ramen för kvalitativa studier presenterar han fyra grundläggande typer av data; observationer, intervjuer, dokument och audiovisuellt material.⁹ Jag kommer främst att använda mig av diverse dokument och skriven litteratur.

Holsti (1969) definierar dokument som all form av kommunikation, såsom bland annat romaner, lyrik och dagböcker. Begreppet kan alltså vidgas till att omfatta flertalet olika typer av skriftligt material.¹⁰ Utöver litteratursökning efter material i form av artiklar och böcker, så kan jag även tänkas använda protokoll eller dokument från diverse organisationer så som IMF och Världsbanken.

Hur bör man gå tillväga i bearbetningsprocessen? Till att börja med så kommer jag att angripa själva skuldavskrivningen ganska generellt i syfte att ge en övergripande förståelse för fenomenet. För att ge en tydlig struktur åt arbetet väljer jag att tillämpa en lista presenterad av Creswell (2007) där första punkten (1) består i att sammanställa och ordna informationen på ett strukturerat sätt. Rent praktiskt har jag att samlat diverse dokument, hänvisningar till böcker och utskrivna artiklar i en databas (datorprogram: Yojimbo 1.4.2 för MacOS). Därefter kommer (2) bearbetningen av materialet - att läsa igenom, anteckna och skriva notiser med mera. Dessutom kommer jag i samband med detta att gradera (betygsätta beroende på värdet för mitt arbete, men även efter källans kvalitet) diverse dokument, samt att förse varje enskild källa med nyckelord. Detta för att förenkla inför kommande steg. Vidare så sker (3) en slags översikt och beskrivning av fenomenet eller fallet i fråga, för att (4) underlätta en slags kategorisering av materialet. Exempel på kategorier kan vara tidigare skuldavskrivningar, HIPC-initiativet, ekonomisk tillväxt, ”debt overhang” etcetera. Med hjälp av nyckelorden försöker jag skapa grupper och kategorier - delfrågor - för att enklare kunna angripa problematiken. Nästa steg består i att (5) söka samband och förklaringar i materialet. Vilka förklaringar ger till exempel en starkare övertygelse? Analysen avser att bestämma vilken empiri och vilka argument som väger tyngst. Uppsatsen kan tyvärr inte innefatta dem alla - därför kommer ett

⁹ Creswell (2007) s. 129-32

¹⁰ Merriam (1994) s. 117

urval att ske på basis av mitt eget omdöme. Väl värt att nämna är att min syn på omvärlden är förhållandevis naturalistisk och detta kan givetvis ha en inverkan på urvalet av information. En stor tilltro och ett särskilt tycke för kvantitativa studier. Sista steget består i att (6) presentera resultatet - alltså uppsatsen ni just nu håller i er hand.¹¹ Uppsatsen är som helhet främst deskriptiv.

¹¹ Creswell (2007) s. 152-7

5. Teori

5.1 Vem bär skuldbördan?

Varför är skulderna ett problem? Flertalet länder har stora statsskulder – såväl i-länder som u-länder. Varför är det då ett problem för HIPC-länderna? Så länge skulderna kan betalas tillbaka, så som oftast är fallet för i-länderna, så är problemet inte allvarlig. När skulderna blir så stora att de inte kan betalas har vi däremot ett större problem. Detta benämns som en ohållbar skuldsituation - ”debt overhang”. Begreppet ”debt overhang” sägs ursprungligen ha myntats av Krugman (1988) och Sachs (1989)¹². Företag går i konkurs när de inte kan betala sina skulder – vad inträffar när länder hamnar i samma situation? Företaget eller landet kan inte betala då de förväntade intäkterna är mindre än lånekostnaderna. När detta enkla samband är gällande kan långivarna antingen avvakta i förhoppning om framtida ökade intäkter eller att återfå en mindre del av skulden, alternativt att man försätter företaget eller länder i konkurs.

Sachs (1989) väljer att likna de båda institutionerna – företaget och landet - med varandra i sitt teoretiska resonemang. Han pekar på tre allvarliga situationer som uppstår vid konkurs och som medför väsentliga kostnader: (1) långivarnas kamp om låntagarens kvarstående och begränsade resurser (kostnader kommer då uppstå i rättstvister etcetera); (2) framtida eventuella långgivare kommer inte våga låna ut pengar, då de inte vill hamna i ovanstående kamp samt riskera att inte få lånen återbetalda - detta kommer sannolikt leda till att goda investeringsmöjligheter försummas; och (3) låntagaren kommer få ändrade investeringsincitament, och kommer förmodligen att i högre grad välja mer riskfyllda investeringar. Detta förklaras av att investeringarnas intäkter går åt till att betala lånen - endast när intäkterna överstiger skuldkostnaderna så tillfaller överskottet investeraren. Alltså kommer enbart de mest riskfyllda projekten att eventuellt kunna ge en vinst till investeraren (vanligen regeringen i låntagarlandet). Kostnaden för de misslyckade investeringarna kommer således enbart att utgöra ytterligare obetalda skulder.¹³ Dessa

¹² Arnone et al (2005) s. 17

¹³ Sachs (1989) s. 89-90

tre samhällsekonomiska kostnader är så tillvida en orsak till att en ohållbar skuldsituation - ”debt overhang” - inte är önskvärd.

Ett problem med att likställa företaget och landet är att regeringen för det skuldsatta landet i fråga kan besluta om att inte betala tillbaka, även om de har möjlighet till det. Man brukar benämna detta som ”the bargaining issue”. Men för att enklare kunna analysera problematiken så kan man, enligt Krugman (1988), anta att landet betalar av sitt lån när det har möjlighet till det.¹⁴ Med detta antagande som bakgrund, kan man definiera en ohållbar skuldsituation med följande citat av Krugman (1988): “*A country has a debt overhang problem when the expected present value of potential future resource transfers is less than its debt.*”¹⁵ Claessens & Diwan (1989) definierar däremot “debt overhang” enligt följande: “*‘Debt overhang’ is defined as the situation where outstanding debt is so large that investment will be inefficiently low without sizeable debt or debt service reduction.*”¹⁶ Trots olika definitioner kan man se att de har en någorlunda gemensam förståelse för problemet som sådant; då de olika definitionerna kan sägas vara olika sidor av samma mynt - olika effekter givet en ohållbar skuldsituation.

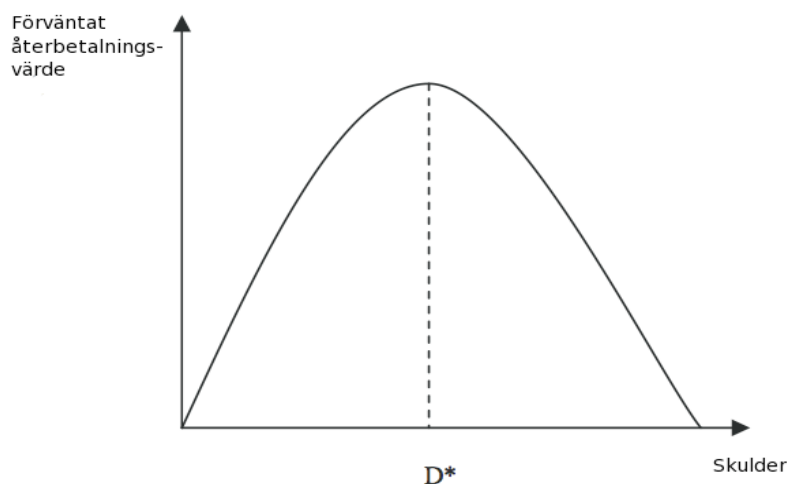
En intressant modell i sammanhanget är “debt-Laffer”-kurvan. Den visar att när skulden anses ohållbar, enligt Krugmans (1988) definition, så minskas den totala återbetalningen till långivvarlandet. Den optimala nivån för såväl långivare som låntagare utgörs av D^* i figur 5.1.1 som kan ses på nästa sida.

¹⁴ Krugman (1988) s. 254-5

¹⁵ Ibid s. 255

¹⁶ Nissanke et al (2004) s. 39

Figur 5.1.1 "Debt-Laffer"-kurvan

Källa: Arnone (2005) s. 18

Långgivaren erhåller alltså maximal förväntad summa återbetalning vid D^* . Den ohållbara skuldsituationen - då skulderna överstiger D^* - anses förändra incitamenten för såväl långgivare som låntagare. (1) Långgivaren har incitament till att fortsätta teckna lån, ge bistånd eller erbjuda skuldlettningar, med förhoppning om framtida ekonomisk tillväxt hos låntagaren, för att eventuellt i framtiden kunna erhålla full återbetalning. Givet att låntagarens förväntade intäkter från början är otillräckliga. Samtidigt får (2) låntagaren negativ inverkan på investeringsincitamenten, då skulderna är ohållbara, eftersom eventuella vinster oavsett tillfaller långgivaren vid framtida återbetalningar. Alltså har även långgivaren här ett intresse av att inte skapa en alltför tung skuldbörda, då risken finns att den totala summan återbetalning faktiskt blir lägre med högre skuld. På så vis kan skuldavskrivning, enligt "debt-Laffer"-kurvan, innebära ett positivt resultat för båda parter.¹⁷

¹⁷ Berthélemy (2004) s. 93-4; Arnone et al (2005) s. 17-8; Allen et al (2004) s. 9

5.2 Skuldernas inverkan på den ekonomiska tillväxten

Den ekonomiska tillväxten är avgörande för om ett land kommer hamna i en ohållbar skuldsituation eller inte liksom den påverkar graden av fattigdom. En större BNP gör det möjligt för ett land att inneha en högre skuldsättningsgrad. Neoklassiska tillväxtmodeller pekar på ett positivt samband mellan skuldsättning och ekonomisk tillväxt. Men Arnone et al (2005) menar att modellernas antaganden om perfekt rörlighet hos kapitalet är orealistiska, och menar även att lägre skuldsättning kan medföra högre ekonomisk tillväxt.¹⁸

Som vi ovan diskuterat påverkar skuldbördan investeringsincitamenten hos låntagarländerna och en alltför hög skuldnivå kan resultera i en lägre summa återbetalning. Laffer-kurvan pekar på en optimal nivå av skulder vid D^* . På samma sätt följer det teoretiska resonemanget för skuldernas inverkan på den ekonomiska tillväxten. Varken en alltför låg eller för hög grad av skuldsättning är det optimala. Arnone et al (2005) nämner följande eventuella konsekvenser på grund av en alltför hög skuldsättningsgrad: (1) dåliga makroekonomiska beslut; (2) inflation (genom att trycka pengar för betalning); (3) minskat investering; (4) ökad osäkerhet; (5) kapitalet flyr utomlands (6) högre skatter; och (7) fortsatt överbelåning. Alltsammans med negativ inverkan på den ekonomiska tillväxten. Argumentet om ökad osäkerhet menar att med ökad skuldsättning försvåras beräkningar av förväntade återbetalningar, vilket medför ökad osäkerhet och negativ inverkan på den makroekonomiska stabiliteten.¹⁹

En ohållbar skuldsituation kan ha många negativa effekter på de drabbade ekonomierna och det kan vara svårt att avgöra vilka som är de väsentligaste. Som komplement till ovanstående punkter givna av Arnone et al (2005) så pekar bland annat Claessens et al (1996) på följande tre effekter som de mest betydelsefulla: (1) förändrade incitament och ökad osäkerhet - i enlighet med "debt overhang"-teorin; (2) kassaflödeseffekter ("cash flow effects") - en ökad kapitalflykt, samt en slags "liquidity constraint" - som är effekten av ökade lånekostnader. De ökade lånekostnaderna - som är vanliga symptom vid "debt overhang"- kan till exempel bero på ökad osäkerhet om återbetalning av lån vilket kan orsaka högre ränta.

¹⁸ Arnone et al (2005) s. 15

¹⁹ Ibid s. 15; 21-2

Ökningen av lånekostnaderna kan även bero på en begränsning eller restriktion gällande tillgängligt lånekapital. Låntagarlandet kan nekas att teckna nya lån. Detta skulle i så fall resultera i att låntagarens tidigare optimala investeringsnivå inte längre kan uppnås. Vilket i nästa steg är negativt för den ekonomiska tillväxten. Ett ytterligare problem, enligt Claessens et al (1996), är (3) "moral hazard"-effekten. Möjligheten finns att låntagarna upplever att långivarna har "lättat" på återbetalningskraven och att fler framtida skuldavskrivningar skulle kunna genomföras om låntagarna hamnar i samma situation. Alltså finns risken att låntagaren är mindre försiktig, eller till och med missbrukar fortsatta lån, i förhoppning om nya skuldavskrivningar. Ett sätt att motverka "moral hazard"-problem är att införa särskilda villkor kopplade till skuldavskrivningarna och lånen - så kallad konditionalitet. Villkoren kan till exempel innebära att det skuldsatta landet måste ha genomfört makroekonomiska reformer och uppfyllt vissa krav för att beviljas skuldavskrivning.²⁰ Vidare kan den ekonomiska tillväxten genom en hög skuldnivå påverkas av en "crowding-out"-effekt genom att andra offentliga investeringar trängs undan av ränte- och återbetalningskostnader. De direkta investeringarna kan således drabbas, men dessutom kan även investeringars produktivitet indirekt påverkas genom förlorade positiva externaliteter på grund av till exempel minskade offentliga satsningar på infrastruktur.²¹

5.3 "Good governance" vs. "bad governance"

Vidare kan man diskutera huruvida olika former av samhällsekonomisk styrning och regeringar åstadkommer olika resultat vid skuldavskrivning. Kommer resultaten att skilja sig mellan "good governance" och "bad governance"? Givet "debt overhang"-teorin ger avskrivning av en alltför hög skuldnivå möjlighet till högre ekonomisk tillväxt. Däremot är en förutsättning för fortsatt tillväxt att länder som beviljats skuldavskrivning inte återigen försätter sig i skuldfällan. Easterly (2002) menar att skuldavskrivningsprogram kan göra nytta givet att följande två kriterier uppfylls: (1) att skulder avskrivits där den en "bad governance" bevisligen förändrats till det bättre; och (2) att denna förändring är bestående. Skuldavskrivning skapar incitament till

²⁰ Arnone et al (2005) s. 16; Mankiw (2000) s. 448-50

²¹ Chowdhury (2004) s. 161

ökat lånande, med förhoppning om ytterligare avskrivning, och det är dessa negativa incitament för ”dåliga” regeringar skuldavskrivningsinitiativet bör göra sitt bästa för att minimera. Man kan alltså säga att det blir ”billigare” att låna vid förhoppning om framtida skuldavskrivning. För att ”debt overhang”-problemet ska lösas permanent - alltså att skuldproblematiken inte återuppbyggs - så förutsätts en god samhällsstyrning från regeringens håll.²² Easterlys (2002) argument kan anknytas till ”moral hazard”-problematiken - tredje punkten som presenterades av Claessens et al (1996) tidigare. Effekten kan alltså bli att ”bad governance” tenderar till att utnyttja denna ”moral hazard” och att en förhoppning om bättre incitament grusas. Skuldavskrivningarna resulterar i så fall inte till ett steg i bättre riktning - istället skapas incitament för missbruk av systemet.

²² Easterly (2002) s. 136-7

6. HIPC-initiativet och dess bakgrund

I introduktionen erinrades om förhoppningen under 1950-talet om Afrika som ett framtida tillväxtmirakel. Nu motsvarade dessvärre inte verkligheten förväntningarna, och en redogörelse för vad som gick snett under 1970- och 1980-talens ekonomiska kriser följer härnäst.

6.1 Kriser och strukturanpassningsprogram (1970- och 1980-talen)

1980-talets svåra ekonomiska kriser kom att drabba länder över hela världen - oljekrisernas efterskalv kom även att innebära drastiska problem för den afrikanska kontinenten. Afrika hade från 1970-talets senare hälft låg ekonomisk tillväxt med en genomsnittlig inkomstökning motsvarande en procent per capita mellan åren 1975 och 1979.²³ Under 1980-talet kom prisläget för råvaror att förändras i negativ riktning. De exportberoende låginkomstländerna drabbades av fallande terms-of-trade vilket innebar försämrade relativpriser mellan export och import. Som exempel föll priserna på kaffe, kakao och tenn med hela 60-70 procent mellan åren 1980 och 1993. Maizels (2002) och Nisseanke et al (2004) menar att krisen med de fallande priserna är att jämföra med den stora depressionen under 1930-talet. De påpekar att den till och med var värre genom att den var mer ihärdig och långvarig. Sätillvida var det ett stort problem - för Afrika med dess låginkomstländer - som skulle medföra oerhörda konsekvenser. Importen kom alltså att bli relativt dyrare än de intäkter man fick från exporten.²⁴ Afrikas tidigare inkomstökning under 1970-talet kom från följande decennium att övergå in i en recession och under 1980-talet som helhet kom inkomsten per capita att minska med i genomsnitt 2,2 procent per år.²⁵

Samtidigt hade de afrikanska ledarna utökat statens makt och inflytande, men dess förmåga att förse befolkningen med det dagliga behovet av resurser under kriser som dessa var långt ifrån tillräcklig. Den växande staten drogs med betydande problem såsom korruption och ineffektivitet vilket innebar en svag beredskap för den kommande ekonomiska krisen. För att erhålla tillräckligt med internationellt kapital,

²³ Schraeder (2004) s. 186

²⁴ Nisseanke et al (2004) s. 35-8

²⁵ Schraeder (2004) s. 186

alltså för att fylla gapet mellan export och import, så hade de afrikanska ledarna egentligen inget annat val än att vända sig med sina lånebehov till IMF och Världsbanken.²⁶

Den ökande skuldsättningen var därmed ett faktum för låginkomstländer i såväl Afrika som Latinamerika. Så småningom kom USA att höja räntan i syfte att få kontroll över inflationen. Detta kom att förvärra skuldproblematiken ytterligare då flertalet av ländernas lån var tecknade till rörlig ränta. Lånen och skulderna fortsatte att växa, och detta skulle givetvis inte kunna fortgå i all oändlighet. År 1982 blev Mexiko det första landet att erkänna sin oförmåga att betala av lånen.²⁷

Man insåg faran för att hela det finansiella systemet skulle falla samman, då återbetalningar från fler länder uteblev. Man började då fundera ut lösningar för att förhindra en allt värre finansiell kris. Fokus kom främst att riktas mot Latinamerika där skulderna var större i absoluta belopp vilket utgjorde ett större hot mot det finansiella systemet. IMF och Världsbanken kom att framföra förslag på hur man skulle behandla och omförhandla skulderna, däribland förslaget om de så kallade strukturanpassningsprogrammen (SAP). Syftet med programmen var att frigöra utländskt kapital hos låntagarländerna genom att uppmana dem öka exporten och minska importen. Med denna utländska valuta kunde sedan lånen återbetalas. Afrikas skulder var vid läget omfattande, speciellt mätt i relation till deras exportintäkter. Men som sagt så var Afrikas absoluta lånebelopp betydligt lägre jämfört med Latinamerikas och därför fick Afrika till en början inte lika mycket uppmärksamhet.²⁸

I en rapport - *Accelerated Development in Sub-Saharan Africa: An Agenda for Action* - utgiven av Världsbanken 1981, påpekade man att bristande ansvar och dåliga beslut hos de afrikanska ledarna var några av orsakerna till den dåvarande ekonomiska krisen i Afrika. Mot bakgrund av och farhågor om den finansiella krisen kom så småningom de nya lånen till Afrika, liksom tidigare i Latinamerika, att anslutas till SAP. Detta under IMF och Världsbankens villkor. De nya lånevillkoren kom att innebära krav på de afrikanska ledarna att införa ekonomiskt marknadsinriktade reformer. Reformerna bestod bland annat i att: (1) ta bort subventioner som höll råvarupriserna på en alltför låg nivå; (2) devalvera valutan för att stimulera ökad export; (3) minska den statliga byråkratin och (4) privatisera

²⁶ Ibid s. 186;288

²⁷ Lysén (2000) s. 5

²⁸ Ibid s. 5

statliga bolag. Som helhet var önskemålet att Afrika skulle anamma en exportorienterad tillväxtstrategi. SAP kom under 1980-talet att få en del kritik. Bland annat ansågs förslagen kunna ge upphov till sociala och politiska konflikter. Man menade att förslagen endast tog hänsyn till den ekonomiska aspekten, och att genomförandet av reformerna skulle kunna medföra uppror eller politisk oro på grund av högre matpriser, minskad köpkraft, arbetslöshet med mera.²⁹

IMF gav kortsiktiga lån till marknadsränta för att tillfälligt stabilisera olika länders betalningsförmågor. Senare kom Världsbanken ge lån under mer långfristiga villkor med förhoppning om långsiktig ekonomisk utveckling. Dessa långfristiga lån innebar lägre ränta och längre avbetalningstid och kallas för IDA-lån (efter International Development Association). IMF kom även att ge liknande lån, vilka kom att kallas ESAF-lån (Enhanced Structural Adjustment Facility). I november 1999 kom dessa att ersättas av PRGF (mer om detta senare).³⁰

Då de nya lånen tillsammans med SAP inte gav önskat resultat kom så småningom Afrikas/HIPC-ländernas skuldsituation att ytterligare förvärras.³¹ De långfristiga lånen för HIPC-länderna utgjorde år 1980 24,9 procent av BNP. Tio år senare – år 1990 - var siffran hela 96,1 procent. HIPC-länderna hade då gått från 47 till 159 miljarder dollar i långfristiga låneskulder.³² Liknande siffror gäller för Afrika som helhet; mellan åren 1980 och 1989 ökade skulderna från 55 till 160 miljarder dollar.³³ De kommersiella lånen utgör inte någon större del av skuldbördan, då de allra fattigaste länderna har svårt att locka till sig dessa. Birdsall (2002) visar med siffror hämtade från Världsbanken att fördelningen för HIPC-länderna år 1999 var följande: 50 procent av skulderna utgjordes av bilaterala, 13 procent av kommersiella, och resterande 37 procent av multilaterala lån. Summan av de nominella skulderna för HIPC-länderna, var då 170 miljarder dollar.³⁴

Det råder skilda meningar om orsaken till skuldernas uppkomst. Chowdhury (2004) sammanfattar vad litteraturen säger om dess orsaker i följande punkter: (1) exogena faktorer - så som försämrade terms-of-trade; (2) frånvaron av strukturanpassade policys - alltså reformer som skulle öka tillväxten för att så tillvida

²⁹ Schraeder (2004) s. 288-91

³⁰ Lysén (2000) s. 7; IMF (2008) c

³¹ Schraeder (2004) s. 186;288

³² Easterly (2001) s. 22-3

³³ Schraeder (2004) s. 186

³⁴ Birdsall (2002) s. 8

underlätta skuldbördan; (3) dåliga lånevillkor från långivarna; (4) undermålig hantering av lånen och överdriven optimism gällande framtida exporttillväxt; (5) dålig hantering av valutasammansättningen av lånen och (6) politiska konflikter och inbördeskrig.³⁵

6.2 Skuldavskrivning som biståndsmedel (början av 1990-talet)

Även om det råder olika meningar om orsakerna till skuldernas uppkomst så var skuldkrisen alltså ett faktum. Skuldernas fortsatta ökning och misslyckandet för SAP kom framåt slutet av 1980-talet att öppna upp för en diskussion om skuldlättnader gentemot fattiga länder. I och med detta kom en del skuldlättnadsinitiativ att provas. Egentligen hade metoden testats långt tidigare; redan år 1967 under en FN-konferens om handel och utveckling hördes åsikter om en kritiskt hög skuldsättningsnivå hos flertalet fattiga länder. Detta kom att utmynna i att bilaterala långgivare skrev av skulder motsvarande sex miljarder dollar gentemot 45 fattiga länder.³⁶ Men in på 1990-talet och i samband med de ökande skulderna kom fler skuldavskrivningar att göras inte minst genom Brady-planen. Initiativet introducerades år 1989 av den dåvarande amerikanska finansministern Nicolas Brady. Det riktades framförallt mot låntagarländerna i Latinamerika och storbankerna i Europa och Nordamerika. Brady-planen, som rekommenderade nedskrivning av skulderna, var framförallt till god hjälp för länder med kommersiella lån. Planen kom inte att omfatta de bilaterala och multilaterala lånen. Ett annat initiativ var Neapel-villkoren. I början av 1990-talet presenterade den brittiske premiärministern John Major ett initiativ för att skriva av hälften av de bilaterala skulderna gentemot de fattigare länderna samt omförhandla resterande skulder. Initiativet kom så småningom att utökas till att gälla två tredjedelar av skulderna. År 1994 under ett G7-möte i Neapel accepterades initiativet efter beslut inom den så kallade Parisklubben.³⁷ Således hade såväl kommersiella som bilaterala skuldavskrivningsinitiativ exemplifierats. Kvar stod de multilaterala lånen (givna av framförallt IMF och Världsbanken). Även om de multilaterala lånen utgjorde en mindre del jämfört med de bilaterala så skulle en avskrivning av dessa

³⁵ Chowdhury (2004) s. 160-161

³⁶ Easterly (2001) s. 20-1

³⁷ Birdsall (2002) s. 15; Lysén (2000) s. 6-7

kunna få IMF och Världsbanken att framstå som föregångare inför fortsatt avskrivning inom de andra låneformerna.

Debatten om, och det växande intresset för skuldavskrivning som verktyg, kom inte att avta - istället kom ett ökat medialt engagemang genom till exempel Jubilee 2000. Detta nätverk av organisationer sägs ha påskyndat processen med att genomföra skuldavskrivningar för de multilaterala lånen.

Kampanjen Jubilee 2000 blev lyckad i sin ambition att uppmärksamma tredje världens ohållbara skuldsituation. Man lyckades inte enbart förmedla budskapet till västvärlden, utan kom dessutom i mångt och mycket att påverka politiskt beslutsfattande och utformandet av policys. Jubilee 2000 kom i debatten att möta hårt motstånd från diverse långivarländer och organisationer, och även kritiska debattinlägg från ekonomer såsom William Easterly. Flertalet religiösa grupper och frivilliga organisationer (NGO:s) visade sitt stöd för kampanjen i Europa och framförallt i Storbritannien. Under ett möte i Birmingham år 1998 presenterade man 22 miljoner namnsamlingar från 60 olika länder med krav på världens ledare att skriva av lånen. Kampanjen fick även ett stort medialt intresse då personer såsom Muhammed Ali, Bono i U2 och påven Johannes Paulus II med flera deltog.³⁸

Efter påtryckningar utifrån och ett ökat intresse för skuldavskrivning som fenomen kom IMF och Världsbanken våren 1996 att presentera ett initiativ för skuldavskrivning - det så kallade HIPC-initiativet. Det var första gången i IMF:s och Världsbankens historia som de valt att skriva av sina lån.³⁹ En diskussion om skuldavskrivning har emellertid redan ägt rum inom IMF och Världsbanken. I en rapport utgiven av Världsbanken år 1984 gavs förslag om att erbjuda avskrivning och uppskov i de skuldsatta afrikanska länderna. Så tankarna om skuldavskrivning som var inte helt nya inom Världsbanken. Alltsedan 1987 har G7-möten resulterat i mildare krav på och framskjutna deadlines för återbetalning av skulder (till exempel tidigare nämnda Neapel-villkor). Dessutom kom IMF och Världsbanken under 1980- och 1990-talen att ge skuldlettningar i form av lågräntelån (de tidigare omnämnda IDA- och ESAF-lånen) – vilka skulle ersätta sämre lånekontrakt – och så tillvida minska räntekostnaden hos låntagarländerna.⁴⁰

³⁸ Birdsall (2002) s. 1; Sachs (2006) s. 342

³⁹ Birdsall (2002) s. 1; Easterly (2007) s. 230-1

⁴⁰ Easterly (2001) s. 20-1

Skuldavskrivningskraven är alltså inget unikt för Jubilee 2000, men att nätverket har uppmärksammat situationen och utövat en stark påverkan råder det ingen större tvekan om. Debatten har lett till en pågående skuldavskrivningsprocess hos IMF och Världsbanken och Jubilee 2000:s mål kan delvis ansett ha uppnåtts mot 1990-talets slut. Däremot upphörde kritiken - man hävdade istället att processen var för långsam och otillräcklig, vilket medförde att Jubilee 2000, som skulle ha avslutats år 2000, fortsatte sina kampanjer för utökade skuldavskrivningar inom andra organisationer, till exempel Drop the Debt och Jubilee Plus.⁴¹ Som tidigare nämnts var och är inte debatten ensidig. Kritik har framförts mot skuldavskrivning som verktyg för att öka u-ländernas ekonomiska tillväxt och främja fattigdomsbekämpning. Kritiken har bland annat framförts av professor William Easterly vid Harvard-universitetet. Han har tidigare varit verksam vid Världsbanken under 16 års tid och har inom organisationen arbetat med biståndsfrågor.⁴²

⁴¹ Birdsall (2002) s. 1; Easterly (2007) s. 230-1

⁴² Easterly (2006)

6.3 HIPC-initiativet och dess utveckling (slutet av 1990-talet och framåt)

Under år 1996 kom, som tidigare nämnts, de multilaterala långgivarna IMF och Världsbanken (eller snarare International Development Association, IDA, en avdelning inom Världsbanken) tillsammans att inleda det som kom att benämnas HIPC-initiativet. Det är ett initiativ med målsättning att förbättra utvecklingsmöjligheterna för HIPC-länderna genom att eliminera ”debt overhang” som innebär en begränsning för ekonomisk tillväxt och fattigdomsminskning.⁴³ Vissa krav ställdes på det land som ville komma i åtnjutande av denna möjlighet. Bland annat måste skulden vara ohållbar – vilket den ansågs vara då skuld/export-kvoten översteg cirka 200-250 procent.⁴⁴ Denna gräns har man beräknat genom en så kallad *debt sustainability analysis* (DSA)⁴⁵ och genom att undersöka flera länders tidigare situation från fall till fall. Skuld/export-kvoten - eller snarare skulderna i täljaren - anges enligt nuvärdesprincipen (NPV) vilket innebär att man tar hänsyn till framtida räntekostnader i beräkningen av skulderna.⁴⁶

Vidare måste landet i fråga ligga under en viss fattigdomsnivå, närmare bestämt 750 dollar i BNP per capita. Dessutom låg i kraven att ha genomfört ett sex år långt SAP med reformer som införande av marknadsekonomi, förbättring av den ekonomiska styrningen, ökning av landets export relativt dess import, effektivisering av den offentliga sektorn samt ökning av investeringar inom hälso- och utbildningssektorn. Dessa former av krav brukar inom biståndssammanhang benämnas som konditionalitet.⁴⁷

Låntagarländerna kom genomgå två stadier – benämnda *beslutspunkten* (*decision point*) och *slutpunkten* (*completion point*) - beroende på var i processen och beslutsfattandet de befann sig. Då de kommit till *slutpunkten* var de beviljade skuldavskrivning. Initiativet kom i sin helhet att gälla frivilligt deltagande från såväl bilaterala som multilaterala partnerskap, mellan länder, men även mot kommersiella långgivare för avskrivning gentemot HIPC-länderna.⁴⁸

⁴³ IMF (2008) a; Världsbanken (2008); OED (2003) s. 2

⁴⁴ Addison et al (2004) s. 6; Walan (2002) s. 5

⁴⁵ För mer information om hur man mer exakt går tillväga kan ni se i följande dokument utgivet av Världsbanken år 2005: ”How to do a Debt Sustainability Analysis for Low-Income Countries” <http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources/DSAGUIDEv7.pdf>

⁴⁶ Arnone et al (2005) s. 10-1

⁴⁷ Hermele (2003) s. 18; Walan (2002) s.5

⁴⁸ Världsbanken (2008) a

HIPC-initiativet mellan 1996 och 1999 kom alltså sammanfattningsvis att innehålla följande krav för ett HIPC-lands deltagande:

- (1) En ohållbar skuldsituation – vilket motsvaras av att kvoten mellan de utländska skulderna och de årliga exportinkomsterna överstiger cirka 200-250 procent.
- (2) Att landet i fråga är tillräckligt fattigt - en BNP per capita under 750 dollar.
- (3) Länderna måste dessutom ingå i ett fungerande SAP med tillhörande lån från IMF.
- (4) Efter tre års genomförande av SAP – och godkännande av IMF – får landet passera *beslutspunkten*.
- (5) Efter ytterligare tre års godkänd genomförd ekonomisk politik kan landet nå *slutpunkten* – då det slutligen beviljas skuldavskrivning.⁴⁹

I september 1999 presenterades under ett G7-möte i Köln ett beslut om att utöka HIPC-initiativet, detta efter kritik om att det tidigare varit alldeles för begränsat och långsamt. Det kom att benämnas det utökade HIPC-initiativet, alternativt HIPC II. Målet var att halvera skulderna hos de berörda länderna vilket tillsammans med tidigare skuldavskrivningar skulle ge en minskning motsvarande 80 procent av HIPC-ländernas utåstående skulder.⁵⁰

Det utökade HIPC-initiativet, och de nya krav det medför, kom att innebära en hel del förändringar för de skuldsatta länderna. Bland annat valde man att sänka gränsen för skuld/export-kvoten till 150 procent vilket medförde att antalet berättigade länder ökade från 24 till 42 stycken. En del väldigt öppna ekonomier kan även beviljas skuldavskrivning om skulderna gentemot de statliga intäkterna överstiger 250 procent - fram till i april år 2005 var dessa länder Ghana, Guyana, Honduras, Mauretanien och Senegal.⁵¹ Den treåriga reformperioden före *beslutspunkten* bibehölls. Däremot tog man bort den fasta tidsperioden på tre år mellan *beslutspunkten* och *slutpunkten* och ersatte den med en mer flytande *slutpunkt* – detta för att påskynda processen. Det var under denna period som man undersökte huruvida skulden skulle anses ohållbar eller inte. En del skuldlättnader kom dessutom att erbjudas så tidigt som under mellanperioden. Man valde fortsättningsvis att även

⁴⁹ Hermele (2003) s. 18

⁵⁰ Addison et al (2004) s. 6

⁵¹ IEG (2006) s. 18-9;37

integrera fattigdomsbekämpning i sina kvalifikationskrav. Varje HIPC-land ska då upprätta en så kallad *Poverty Reduction Strategy* (PRS), vilket ses som en förhållandevis ny policy. I jämförelse med det äldre initiativet lades fokus alltså inte bara på SAP utan även på fattigdomsbekämpning. Man fick således en tydligare koppling mellan skuldproblematiken och FN:s Millenniummål - fattigdomsbekämpningen kom att tydligare integreras i processen.⁵²

Tanken är att HIPC-ländernas PRS ska ligga grund för bättre förutsättningar för ekonomisk utveckling och minskad fattigdom. PRS inriktar sig främst mot de offentliga utgifterna hälsa och utbildning, varvid man önskar öka satsningarna inom den sociala sektorn. Inom landet ska ett samarbete mellan parlament, näringsliv och det civila samhället bära upp strategin. Syftet är att IMF och Världsbanken endast ska agera rådgivare i processen. Man önskar således ett aktivt deltagande och att landet i så stor mån som möjligt självt kan visa sig övervinna fattigdomsproblematiken. HIPC-landet bör i sin PRS presentera en tydlig handlingsplan med mål och även kunna visa på såväl ”hur” som ”om” målen har uppnåtts.⁵³

I och med kritiken mot att skuldavskrivningarna under HIPC-initiativet ansetts gå för långsamt, har man för att påskynda processen tillåtit en så kallad interim-PRS (IPRS) där landet presenterar en plan inför det slutgiltiga PRS-dokumentet. För att delvis kvalificera sig för *besluts punkten* måste denna IPRS var godkänd av IMF och Världsbanken. Därefter är kravet att landet ska ha framställt en slutgiltig PRS, samt genomfört den under ett års tid, för att så småningom examineras inför *slutpunkten*.⁵⁴

Alltsedan första HIPC-initiativet har följande ändringar skett inför det utökade initiativet:

- (1) En ohållbar skuldsituation – där gränsen för skuld/export-kvoten numera är minst 150 procent.
- (2) En förändring av den totalt sexåriga reformperioden. Den första treårsperioden var kvar och landet var tvunget att uppvisa makroekonomisk stabilitet under tre års tid för att nå *besluts punkten*. Den andra – mellanperioden – anpassades mer flexibelt och individuellt. Redan mellan *besluts-* och *slutpunkten* kan en del skuldavskrivning beviljas.

⁵² Addison et al (2004) s. 6; Hermele (2003) s. 18; Lysén (2000) s. 12-3; Walan (2002) s. 5

⁵³ Hermele (2003) s. 19-21

⁵⁴ Walan (2002) s. 3-5

(3) SAP innefattar även innefatta fattigdomsbekämpning, varvid landet ska presentera en PRS eller åtminstone en IPRS inför *beslutspunkten*. För att nå *slutpunkten* måste däremot landet ha presenterat en slutgiltig PRS samt ha genomfört dess åtgärder under ett års tid.⁵⁵

Vilka är då de HIPC-länder som beviljats ett deltagande i HIPC-initiativet? Nedan följer en lista över länder uppdelade efter huruvida de har passerat *besluts-* eller *slutpunkten* alternativt ännu inte kvalificerat sig för initiativet (fram tills mars år 2008);

Länder som passerat *slutpunkten* (23):

Benin, Bolivia, Burkina Faso, Etiopien, Gambia, Ghana, Guyana, Honduras, Kamerun, Madagaskar, Malawi, Mali, Mauretanien, Moçambique, Nicaragua, Niger, Rwanda, São Tomé och Príncipe, Senegal, Sierra Leone, Tanzania, Uganda, och Zambia.

Länder som passerat *beslutspunkten* (10):

Afghanistan, Burundi, Centralafrikanska Republiken, Kongo-Kinshasa, Liberia, Guinea, Guinea-Bissau, Haiti, Republiken Kongo, Tchad och Zaire.

Länder som ännu inte har kvalificerats för HIPC-initiativet (8):

Elfenbenskusten, Eritrea, Kirgizistan, Komorerna, Nepal, Somalia, Sudan, och Togo.⁵⁶

Fram till slutet av 2006 beräknas enligt NPV den totala kostnaden för kreditgivarna under HIPC-initiativet till 67,7 miljarder dollar. Beräkningarna gäller alla 41 HIPC-länder. De multilaterala långivarna står för 46 procent av andelen (31,1 miljarder dollar i NPV). En mer detaljerad fördelning över de multilaterala långivarna är följande: IDA (inom Världsbanken) står för 20 procent, IMF för 9 procent, och den Afrikanska Utvecklingsfonden (AfDF) för 7 procent av den totala kostnaden. Medlemmar av Parisklubben står för hela 36 procent (i bilaterala lån). Ytterligare 13 procent motsvaras av bilaterala lån från länder som inte är medlemmar av Parisklubben. De sista 6 procenten av den totala kostnaden för HIPC-initiativet representeras av kommersiella lån. Som ovan framgår utgörs alltså en stor del av

⁵⁵ Hermele (2003) s. 18; Lysén (2000) s. 12-3

⁵⁶ IMF (2008) a.

skuldavskrivningarna av de multilaterala lånen. Väl värt att nämna är dessutom att de flesta multilaterala långgivare är delaktiga i initiativet - 25 av 32 stycken (i juli år 2007).⁵⁷

I juni 2005 kom man under ett G8-toppmöte mellan världens större industriländer överens om att ytterligare förlänga skuldavskrivningsprocessen med ett nytt initiativ benämnt Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI). Detta för att komma ett steg längre inom ramen för FN:s Millenniummål. HIPC-initiativet hade som sagt målet att försätta de skuldsatta länderna i en hållbar skuldsituation. MDRI har som ambition att göra länderna helt skuldfria gentemot IDA, IMF och AfDF. För att som HIPC-land beviljas MDRI måste man ha passerat *slutpunkten* inom HIPC-initiativet samt ha en inkomst på under 380 dollar per capita. Detta senare initiativ har inte riktigt samma omfång som HIPC-initiativet och är inte heller riktat mot de bilaterala och kommersiella långgivarna.⁵⁸ Däremot utgör det en ganska stor skuldavskrivning för de multilaterala lånen. Totalt har man fram till och med 2007 under MDRI skrivit av närmare 37,6 miljarder dollar (i NPV). IDA står här för en större del - hela 69 procent (33 miljarder dollar), AfDF för 15 procent och IMF och Inter-American Development Bank (IADB) står vardera för 8 procent.⁵⁹

Vi har nu fått en överblick för HIPC-initiativets (samt MDRI:s) kostnader och omfattning. Frågan är dock om detta är till någon nytta? Kommer en omfattande skuldavskrivning att resultera i en ökad ekonomisk tillväxt? Dessa frågor och denna diskussion kommer vi att följa upp i nästa kapitel där vi kommer ta del av empiriska analyser av sambandet mellan skuldavskrivning och ekonomisk tillväxt.

⁵⁷ Leipziger et al (2007) s. 12-3;16

⁵⁸ IMF (2008) b

⁵⁹ Leipziger et al (2007) s. 17-8

7. Utvärdering utifrån empiri och analys

7.1 Medför HIPC-initiativet högre ekonomisk tillväxt?

Kan skuldavskrivning leda till ökad ekonomisk tillväxt? En studie av Pattillo, Poirson & Ricci (2002, 2004) visade på ett samband mellan hög skuldsättning och tillväxt. Studien omfattade 93 utvecklingsländer mellan åren 1969 och 1998 och visade att när skulderna överstiger 160-170 procent av exporten (alternativt 35-40 procent av BNP) mätt enligt NPV så har de ett negativt samband med den ekonomiska tillväxten. Författarna menade att en dubbling av de genomsnittliga skulderna hos utvecklingsländerna skulle innebära att deras årliga BNP/capita-tillväxt minskade med 0,5-1 procent. De fann även att påverkan på tillväxten främst gick via en minskning av den totala faktorproduktiviteten (TFP) och inte så mycket genom mängden fysiskt kapital. Det var alltså främst effektiviteten och kvalitén på investeringar som påverkade den ekonomiska tillväxten.⁶⁰

Clements et al (2004, 2005) genomförde en likande analys med 55 utvecklingsländer för åren 1970-1999. De fann att skulderna blir en börda för den ekonomiska tillväxten redan när de utgör cirka 20-25 procent av BNP beräknat enligt NPV. Motsvarande siffra för skuld/export-kvoten skulle i så fall bli cirka 100-105 procent, vilket talar för att man kanske borde sänka gränsen för HIPC-initiativet som för närvarande är på 150 procent. Den senare studien menar även att länder som deltar i HIPC-initiativet med de förväntade skuldavskrivningarna kommer att få runt 0,8-1,1 procent högre BNP per capita per år jämfört med om de inte skulle få ta del av initiativet. Clements et al (2004) menar liksom Pattillo, Poirson & Riccis (2002) att mängden investeringar inte är den viktigaste faktorn. Istället framhäver de betydelsen av att resurser inte används effektivt nog. Clements et al (2004) finner även stöd för ”crowding-out”-effekten; att offentliga investeringar drabbas negativt av höga ränte- och återbetalningskostnader. Däremot menar de att denna effekt inte är lika tydlig som ”debt overhang”-effekten och dess påverkan på investeringsincitamenten.⁶¹

⁶⁰ Arnone et al (2005) s. 22-4; Pattillo et al (2004) s. 123-30

⁶¹ Clements et al (2004) s. 49-50; Clements et al (2005)

En äldre studie av Cohen (1993) utmanar denna tes i en undersökning av 81 låginkomstländer mellan åren 1965 och 1987. Cohen menar - till skillnad från de andra - att skuldnivån och "debt overhang" inte har någon större inverkan på investeringarna och således ingen större indirekt effekt på den ekonomiska tillväxten, att de förändrade incitamenten inte spelar någon större roll. Istället förstärker han med sin studie teorin om "crowding-out"-effekten. Han kommer fram till att en procents ökning ränte- och återbetalningskostnader av BNP resulterar i 0,35 procents minskade investeringar. Det är alltså - enligt Cohen - snarast ökande ränte- och återbetalningskostnader som är boven i dramat.⁶²

Arnone et al (2005) sammanfattar resultaten som så att de flesta studierna faktiskt ger stöd för att en alltför hög nivå av skulder har en negativ effekt på den ekonomiska tillväxten. En låg skuldnivå stimulerar den ekonomiska tillväxten, men så snart man passerar den optimala skuldnivån - punkten D^* (se figur 5.1.1) - börjar de negativa effekterna att märkas. Det bör dock påpekas att en del kritik riktats mot "debt-Laffer"-kurvan - dels på grund av dess form, men även på grund av urvalet av länder. Då ofta vänstra sidan (om punkten D^*) befolkas av i-länder och högra sidan av u-länder och olika förutsättningar gäller för de båda grupperna är det problematiskt att samordna dem inom ramen för en och samma modell.⁶³

Hursomhelst, vi har alltså visat att ovanstående studier inte är riktigt överens om vad som orsakar det negativa sambandet. "Debt overhang"-teorin menar att förändrade investeringsincitament till det sämre är den förklarande faktorn, medan "crowding-out"-effekten pekar på en minskad kvantitativ mängd kapital till investeringar. Även om dessa faktors betydelse kan variera är det inte helt osannolikt att de samverkar i sin påverkan på investeringarna och den ekonomiska tillväxten. Dessutom borde det ibland vara problematiskt att skilja deras effekter åt. Till exempel kan man tänka sig ett samband mellan humankapital och effektiv resursallokering (gällande investeringar); om utbildningssektorn får mindre investeringar på grund av "crowding-out"-effekten så borde det medföra en minskning av humankapitalet och således en försämrad resursallokering.

Arnone et al (2005) hänvisar även till studier - av bland annat Pesbitero (2005) - som visar på ett samband mellan en "liquidity constraint" och investeringar. Men liksom de andra faktorerna är även denna svår att skilja från de andra och följaktligen

⁶² Cohen (1993) s. 439;446-7

⁶³ Arnone et al (2005) s. 23

så förekommer även här diskussioner om dess vara eller icke vara.⁶⁴ Hursomhelst uppvisas ett empiriskt generellt samband mellan en alltför hög skuldnivå och en lägre ekonomisk tillväxt. Skuldavskrivning - och HIPC-initiativet - kan således verka för att minska denna börda till en lägre och mer optimal nivå.

7.2 Kan den hållbara skuldnivån bevaras?

Tidigare studier visar alltså på en korrelation mellan minskad skuldbörda och ökad ekonomisk tillväxt. Däremot säger de inget om HIPC-initiativets förmåga i att bevara en låg skuldnivå. Kommer länderna efter skuldavskrivning att åter försätta sig i en skuld kris? Vi undersöker därför hur det gått för de HIPC-länder som tidigast beviljats skuldavskrivning - alltså som först nått till *slutpunkten*. Uganda är det land som var först ut och som passerade *slutpunkten* i maj år 2000. Före skuldavskrivningen var skuld/export-kvoten 240 procent (NPV), direkt efter 171 procent och i slutet av år 2003 var den 258 procent, alltså större än innan skuldavskrivningen. Ytterligare tre länder hann nå *slutpunkten* före årsskiftet 2001-2002.⁶⁵ På nästa sida följer en tabell över de fyra första länderna:

⁶⁴ Ibid s. 25

⁶⁵ IEG (2006) s. 19

Tabell 7.2.1 Förändring av skuld/export-kvot från *slutpunkt* till år 2003 för fyra länder.

<u>HIPC-land</u>	<u>Passerade <i>slutpunkten</i></u>	<u>Skuld/export-kvot (NPV) i %:</u>		
		<u><i>före</i></u>	<u><i>efter</i></u>	<u><i>slutet-av-2003</i></u>
Bolivia	juni 2001	217	117	176
Moçambique	september 2001	200	113	130
Tanzania	november 2001	324	105	140
Uganda	maj 2000	240	171	258

Källa: IEG (2006) s. 19

Samtliga dessa länder ökade sin skuld/export-kvot efter skuldavskrivningarnas genomförande. Bolivia och Uganda har dessutom åter överskridit den nivå på 150 procent som givet initiativets villkor gränsar till en ohållbar skuldsituation. Samma två länder skulle enligt Pattillo, Poirson & Riccis (2002) undersökning återigen drabbas av sämre tillväxtsiffror. Sett till studien av Clements et al (2005) så skulle ingendera av de fyra HIPC-länderna ligga under nivån för att undvika ”debt overhang”. Fler länder har under samma tid fram till slutet av år 2003 genomfört skuldavskrivningar. För några av länderna har det än så länge inte gått speciellt många år efter skuldskrivningen. Världsbankens prognoser från augusti år 2004 tyder på att fler länder kommer få problem med att hålla sig under den fastslagna gränsen på 150 procent för skuld/export, alternativt 250 procent för skuld dividerat med statliga intäkter. Sammantaget räknar man med att sex av de 18 HIPC-länder som har nått *slutpunkten*⁶⁶ kommer få problem med att upprätthålla en hållbar skuldsituation nio år efter skuldavskrivning.⁶⁷ Denna prognos presenterades i ett dokument utgivet av Världsbanken så tidigt som år 2004 och en hel del har förändrats sedan dess (bland annat tillkomsten av MDRI) men ändå visar prognosen på problemen med åter ökande skulder hos flertalet HIPC-länder.

⁶⁶ Prognosen innefattar inte alla de HIPC-länder som idag nått *slutpunkten* utan enbart de länder som passerat den senast mars år 2005. De HIPC-länder som avses är: Benin, Bolivia, Burkina Faso, Etiopien, Ghana, Guyana, Honduras, Madagaskar, Mali, Mauretania, Moçambique, Nicaragua, Niger, Rwanda, Senegal, Tanzania, Uganda, och Zambia.

⁶⁷ IEG (2006) s. 18-21

Skulderna har alltså ökat efter *slutpunkten* hos de ovan nämnda länderna. Innan man drar alltför stora växlar på detta bör man undersöka varför de ökat. För Bolivia och Uganda så stod nytecknade lån för 30 respektive 38 procent av ökningen. Även då en stor del av de nytecknade lånen gavs från multilaterala organisationer så som IDA (två tredjedelar av de nya lånen till Uganda) kan man ha invändningar mot initiativets syfte att avskriva skulder - inte skriva nya. De faktorer som kan sägas ha en betydlig inverkan på skuld/export-kvoten är: (1) nya lån; (2) diskonteringsräntan; (3) växelkurser för valuta och (4) export-/skatteintäkter. I en undersökning av de 18 HIPC-länder som fram till augusti år 2004 passerat *slutpunkten* kunde man se att de tre första punkterna ovan bidrog till en ökning av skuld/export-kvoten, medan export-/skatteintäkter istället haft en positiv effekt på kvoten även om variationer i kvoten kan utgöra ett stort problem för HIPC-länderna.⁶⁸ Tillfällig försämring i terms-of-trade kan orsaka minskade exportintäkter och kan således resultera i nya lån. Sun (2004) har valt att titta närmare på HIPC-ländernas exportdiversifiering, och av de fyra länder ovan - som passerat *slutpunkten* under åren 2000 och 2001 - utgjorde varje lands topp-3 exportråvaror i genomsnitt 45 procent av den totala exporten (av varor och tjänster). Ungefär samma siffror gäller för övriga HIPC-länder. Ännu värre blir det när man ser att 1 exportråvara självt står för i genomsnitt 30 procent av exporten. Sun (2004) jämför med PRGF-länderna⁶⁹. PRGF-länderna hade siffror på 20 procent för topp-3 respektive 16 procent för den enskilt största exportvaran.⁷⁰ Detta pekar på att HIPC-länderna är mer sårbara vid variationer i terms-of-trade och som vi sett i tidigare kapitel kan det mycket väl vara en av förklaringarna till deras redan höga skuldnivå.

Independent Evaluation Group (IEG) inom Världsbanken visar i sin granskningsrapport om HIPC-initiativet från år 2006 på en överoptimism i Världsbankens tidigare prognoser. IEG (2006) menar att Världsbanken är lite väl optimistisk om framtida tillväxt i export och ekonomi för HIPC-länderna, vilket framgår av de ökade skuld/export-kvoterna. Även om den fjärde punkten (export-/skatteintäkter) faktiskt haft en positiv inverkan på skuld/export-kvoterna så hade

⁶⁸ Ibid s. 20

⁶⁹ Sun (2004) avser de PRGF-länder som inte var HIPC-länder under juni år 2004; Albanien, Armenien, Azerbajdzjan, Bangladesh, Kambodja, Kap Verde, Djibouti, Dominica, Ekvatorialguinea, Georgien, Haiti, Kenya, Kirgizistan, Lesotho, Makedonien, Jugoslavien, Moldavien, Mongoliet, Nepal, Pakistan, Sri Lanka, Tajikistan, Vietnam, Yemen, och Zimbabwe.

⁷⁰ Sun (2004) s. 6-13

Världsbanken trott på ännu bättre siffror. Vidare menar IEG (2006) att HIPC-initiativet inte kan hindra länderna från att åter uppnå ”debt overhang” - initiativet måste tydligare kombineras med att ländernas återbetalningsförmåga förbättras. Alltså mer realistiska prognoser samt hårdare krav för att säkerställa stabilare ekonomier och bättre ekonomisk politik.⁷¹

Man kan anknyta detta till Easterlys (2002) tidigare diskussion om ”good governance” och ”bad governance” och att skuldavskrivningarna i sig inte kan förändra incitamenten hos en redan dålig samhällsstyrning. Man bör ställa hårdare krav på ”good governance” före genomförandet av skuldavskrivning. Easterly (2002) pekar på betydelsen av reformperioderna och den tid under vilka HIPC-länderna måste ha uppvisat en godkänd ekonomisk politik. Han ställer sig kritisk till utvecklingen av initiativet (och sedermera HIPC II) som medfört lättnader i dessa krav för att påskynda skuldavskrivningsprocessen.⁷²

Berthélemy (2004) är inne på ett liknande spår. Han menar att HIPC-initiativet är gynnsamt för de skötsamma regeringarna eftersom det ger ökade incitament för investering - i enlighet med ”debt overhang”-teorin. Till skillnad från Easterly (2002) ställer han sig optimistisk till förändringarna inför det utökade HIPC-initiativet. Berthélemy (2004) menar att inriktningen mot fattigdomsbekämpning (PRS) motverkar ”bad governance”. Även om man inte bestående lyckas minska skulderna till en hållbar nivå så går ändå en stor andel av biståndet vid skuldavskrivning till projekt för minskad fattigdom och ökade sociala utgifter för hälsa och utbildning.⁷³

Vi har sett att HIPC-länderna är känsliga för till exempel varierande terms-of-trade och riskerar att åter kunna hamna på en ohållbar skuldnivå. Det är alltså viktigt att inte bara skriva av skulderna utan att även ta hänsyn till incitamenten hos HIPC-länderna att bevara en låg skuldnivå. En möjlig väg är att stärka villkoren - de så kallade konditionaliteterna - för länderna, men även att IMF och Världsbanken genom sitt skuldavskrivningsinitiativ arbetar för att stärka ländernas förmåga att hantera framtida kriser.

⁷¹ IEG (2006) s. 22-3

⁷² Easterly (2002) s. 136-7

⁷³ Berthélemy (2004) s. 102-3

8. Sammanfattning

Skuldavskrivning gentemot fattiga länder är ett komplicerat fenomen. I uppsatsen har jag gett en beskrivning av HIPC-initiativets bakgrund och utveckling. Under ledning av IMF och Världsbanken kom HIPC-initiativet igång år 1996 och tre år senare övergick det i en utökad version. Fler länder blev delaktiga, skuldavskrivningen blev mer omfattande och målen om en hållbar skuldsituation och SAP:s kom även att innefatta fattigdomsbekämpning. Ambitionen att förbättra HIPC-ländernas ekonomiska tillväxt och utveckling utökades.

I genomgången av teoretiska och empiriska studier genomförda av diverse välkända ekonomer kom vi fram till att det råder enighet om att höga skulder ger lägre ekonomisk tillväxt. Vid vilken nivå detta inträffar och vilka orsakerna är råder dock delade meningar om. Såväl ”debt overhang”-teorin, med dess försämrade incitament för goda investeringar, som ”crowding-out”-effekten har enligt olika studier en negativ inverkan på den ekonomiska tillväxten. Men, det råder som sagt oenighet om vilken faktor som har störst inverkan.

Även om avskrivning av de stora skulderna under HIPC-initiativet medför ökad ekonomisk tillväxt så kvarstår frågan om den hållbara skuldnivån kommer att bevaras. Det är viktigt att HIPC-initiativet kan stärka HIPC-ländernas förmåga att hantera externa variationer och kriser samt ställa hårdare krav på ”good governance”. Allt för att i så hög grad som möjligt säkerställa en fortsatt hållbar skuldnivå hos de HIPC-länder som genomgått skuldavskrivning. Exakt hur dessa villkor och krav bör utformas är en fråga som man i fortsatta studier bör ägna ytterligare analys och diskussion.

Referenser

Addison, Tony, Henrik Hansen & Finn Tarp (2004) "Debt Relief for Poor Countries", *Studies in Development Economics and Policy Series*, Palgrave MacMillan, New York, USA

Allen, Mark, Gobind Nankani (2004) "Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative: Status of Implementation", *International Monetary Fund and International Development Association*, <http://www.imf.org/external/NP/hipc/2004/082004.pdf>, hämtad den 28:e maj år 2008

Arnone, Marco, Luca Bandiera & Andrea F. Presbitero (2005) "External Debt Sustainability: Theory and Empirical Evidence", *Catholic University of Piacenza Economics Working Paper No. 33*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=871171, hämtad den 22:e maj år 2008

Berthélemy, Jean-Claude (2004) "HIPC Debt Relief and Policy Reform Incentives", artikel från boken "Debt Relief for Poor Countries" - Addison et al (2004) s. 90-104, *Studies in Development Economics and Policy Series*, Palgrave MacMillan, New York, USA

Bigsten, Arne (2003) "Utvecklingens ekonomi och politik", *Studentlitteratur*, Lund, Sverige

Birdsall, Nancy, John Williamson & Brian Deese (2002) "Delivering on Debt Relief - From IMF Gold to a New Aid Architecture", *Center for Global Development and the Institute for International Economics*, Washington D.C., USA

Chowdhury, Abdur R. (2004) "External Debt, Growth and the HIPC Initiative: Is the Country Choice Too Narrow?", artikel från boken "Debt Relief for Poor Countries" - Addison et al (2004) s. 158-180, *Studies in Development Economics and Policy Series*, Palgrave MacMillan, New York, USA

Clements, Benedict & Rina Bhattacharya (2004) "Calculating the Benefits of Debt Relief - How cutting the external debt burden can boost growth in low-income countries", *Finance & Development Magazine (IMF)*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2004/12/pdf/bhattach.pdf>, hämtad den 26:e februari år 2008

Clements, Benedict, Rina Bhattacharya & Toan Quoc Nguyen (2005) "Can Debt Relief Boost Growth in Poor Countries?", *Economic Issues No. 34 (IMF)*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues34/index.htm>, hämtad den 26:e februari år 2008

Cohen, Daniel (1993) "Low Investment and Large LDC Debt in the 1980's", *American Economic Review* no. 83 s. 437-449, hämtad via ELIND@LUND den 1:e juni år 2008

Creswell, John W. (2007) "Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches", Second Edition, SAGE Publications, USA

Easterly, William (2001) "Debt Relief", Foreign Policy,
<http://www.foreignpolicy.com/Ning/archive/archive/127/TA.pdf>, hämtad den 11:e maj år 2008

Easterly, William (2002) "The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics", The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, USA

Easterly, William (2006) "Can the West Save the Rest?" (video), World Affairs Council of Northern California, www.itsyourworld.org, alternativt:
<http://video.google.com/videoplay?docid=8184684976268663127>, hämtad den 23:e maj år 2008

Easterly, William (2007) "The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good", Penguin Books, London, England

Hermele, Kenneth (2003) "Vägar ut ur skuldfällan", Globala Studier nr. 37, Forum Syd,
http://www.forumsyd.org/conferences/lw_bok_op/Vagar_ur_sk.pdf, hämtad den 12:e maj år 2008

IEG (2006) "Debt Relief for the Poorest: An Evaluation Update of the HIPC Initiative", Independent Evaluation Group of the World Bank,
http://www.worldbank.org/ieg/hipc/docs/hipc_update_evaluation.pdf, hämtad den 26:e februari år 2008

IMF (2008) a. "Debt Relief Under the Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative" (hemsida),
<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/hipc.htm>, hämtad den 24:e april år 2008

IMF (2008) b. "The Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI)" (hemsida),
<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/mdri.htm>, hämtad den 24:e april

Krugman, Paul (1988) "Financing vs. Forgiving a Debt Overhang", Journal of Development Economics 29 s. 253-268, hämtad via ELIND@LUND den 26:e februari år 2008

Leipziger, Danny & Mark Allen (2007) "Heavily Indebted Poor Countries (HIPC) Initiative and Multilateral Debt Relief Initiative (MDRI) - Status of Implementation", International Monetary Fund and International Development Association,
<http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/ProgressReports/21656521/HIPCProgressReport20070927.pdf>, hämtad den 21:e maj år 2008

- Lysén, Erik (2000) "Hur allt började", *Globala Studier nr. 3 s. 5-17*, Forum Syd, http://www.forumsyd.org/conferences/w_bok_op/Skuld.pdf, hämtad den 20:e maj år 2008
- Mankiw, N. Gregory (2000) "Macroeconomics", *Fourth Edition*, Worth Publishers, New York, USA
- Merriam, Sharan B. (1994) "Fallstudien som forskningsmetod", *Studentlitteratur*, Lund, Sverige
- Nissanke, Machiko & Benno Ferrarini (2004) "Debt Dynamics and Contingency Financing: Theoretical Reappraisal of the HIPC Initiative", artikel från boken "Debt Relief for Poor Countries" - Addison et al (2004) s. 24-58, *Studies in Development Economics and Policy Series*, Palgrave MacMillan, New York, USA
- OED (2003) "The HIPC Initiative: Progress and Prospects", *World Bank Operations Evaluation Department, Précis No. 230*, [http://lnweb18.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/24cc3bb1f94ae11c85256808006a0046/b2e88ec35c7c686885256ce60076439c/\\$FILE/HIPC_precis.pdf](http://lnweb18.worldbank.org/oed/oeddoclib.nsf/24cc3bb1f94ae11c85256808006a0046/b2e88ec35c7c686885256ce60076439c/$FILE/HIPC_precis.pdf), hämtad den 28:e maj år 2008
- Pattillo, Catherine, Hélène Poirson & Luca Ricci (2004) "External Debt and Growth: Implications for HIPC's", artikel från boken "Debt Relief for Poor Countries" - Addison et al (2004) s. 123-133, *Studies in Development Economics and Policy Series*, Palgrave MacMillan, New York, USA
- Powell, Robert (2003) "Debt Relief, Additionality, and Aid Allocation in Low-Income Countries", *IMF Working Paper, Finance Department*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp03175.pdf>, hämtad den 1:e juni år 2008
- Sachs, Jeffrey D. (1989) "The Debt Overhang of Developing Countries", <http://www.earth.columbia.edu/sitefiles/File/about/director/pubs/DSD1989.pdf>, hämtad den 26:e februari år 2008
- Sachs, Jeffrey D. (2006) "The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Times", *Penguin Books*, London, England
- Schraeder, Peter J. (2004) "African Politics and Society: A Mosaic in Transformation", *Second Edition*, Wadsworth, Belmont, USA
- Sun, Yan (2004) "External Debt Sustainability in HIPC Completion Point Countries", *IMF Working Paper, Finance Department*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2004/wp04160.pdf>, hämtad den 23:e april år 2008

Världsbanken (2008) "Debt Relief" (hemsida),

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:20040942~menuPK:34480~pagePK:34370~theSitePK:4607,00.html>, hämtad den 22:e april år 2008

Walan, Sofia (2002) "Fattigdomsbekämpning på de fattigas villkor? En studie om Poverty Reduction Strategies - Världsbankens och IMF:s nya initiativ för fattigdomsbekämpning", Globala Studier nr. 12, Forum Syd, http://www.forumsyd.org/conferences/w_bok_op/PRS.pdf, hämtad den 22:e april år 2008